

JUMAĞULOVTIŃ YUMORLIQ GÚRRIŃLERINDE OBRAZ JASAW SHEBERLIGI

Qudiyarova Rıslıxan

*Ajiniyaz atındaǵı NMPI qaraqalpaq
ádebiyatı kafedrası oqıtıwshısı*

Annotatsiya: Biz bu maqolamızda qoraqalpoq adabiyotida hajviy asarlari bilan taniqlı S.Jumag'ulovning hajviy asarlaridagi badiiy obrazlarning qo'llanish shebarligi haqida sóz etamiz. Hajviy asarlardagi obraz xususiyatlari qoraqalpoq adabiyotshunosligida tadqiqot qilishni kutib turgan masalalardan biri hisoblanadi. Bu maqolada biz yozuvchining obrazlarnı yoritish shevarligi va badiiylik xızmatı haqida sóz etamiz.

Kalit sózlar: hajviy asar, obraz, qissa, kulminatsiya, epik janr.

Аннотация: В этой статье мы поговорим об использовании художественных образов в юмористическом творчестве С.Жумагулова, известного своими юмористическими в каракалпакской литературе. Характеристика образа в юмористическом произведении – один из вопросов, ожидающих своего исследования в каракалпакском литературоведении. В этой статье мы поговорим об мастерстве писателя в изображении образов и художественном служении.

Ключевые слова: юмористическое произведение, образ, короткая история, кульминация, эпический жанр.

Annotation: In this article, we will talk about the use of artistic images in the comic works of S.Jumagulov, who is famous for his comic works in Karakalpak literature. Image characteristics in comic works are one of the issues waiting to be researched in Karakalpak literary studies. In this article, we will talk about the writer's skill in portraying images and artistic service.

Key words: a work of humor, images, a short story, climax, epic genre.

“Kórkem shıǵarma qanday da bir úlken oydı bildiriwi tiyis,”- dep A.P.Chexovtıń durıs kórsetkenindey, sırtqı dúnyadaǵı bolıp atırǵan barlıq qubılıslar kórkem shıǵarmada óz sáwleleniwın tabadı. Bul, álbette, jazıwshı yáki shayırlardıń turmıs haqıyqatlıǵın ádebiyattıń qaysı janrında beriwine baylanıslı. Eger kórkem shıǵarmada sezim hám tásirsheńlik kúshli bolsa lirika janrında, belgili bir waqıyanı beriwde epika janrında al, waqıyadaǵı personajlar háreketi bolsa drama janrında sáwleleniwi múmkin. Ádebiyatta avtırdıń kórkem shıǵarmanı qaysı túrdıń janrında beriwı óziniń jekke usılı hám ózgesheliklerine baylanıslı.

Biz bul maqalamızda qaraqalpaq ádebiyatında belgili orın iyelegen S.Jumag'ulovtıń yumorlıq gúrrińleri hám ondaǵı obraz jasaw sheberligi haqqında sóz etpekshimiz. Onnan aldın gúrriń janrı haqqında toqtalıp ótpekshimiz.

“Gúrriń- turmıstı ıqsham hám qısqa túrde sáwlelendiretuǵın prozanıń povestten kishkene janrlıq túri”.[1; 172] Ol, negizinen, jeti-segiz betten aspawı kerek. Biraq

kórkem ámeliyatta kólemi eki bet penen júz bet aralığındaǵı gúrrińler de ushırasadı. Gúrrińde bir sózdi qosıw yáki alıp taslaw múmkin emes. A.P.Chexov, A.Qahhar gúrrińleri tap sonday. Lekin, hár ádebiyatta gúrriń óz múmkinshiliklerine qaray rawajlanǵan. Gúrriń bir waqıyanı adamǵa bayanlaw tiykarında payda bolǵan. Sonıń ushında bundaǵı syujet penen kompoziciya ádewir ıqshamlılıqqa iye. Kóbirek bir ǵana waqıyanıń sırların ashıp beredi. [4: 194]

V.G.Belinskiydiń aytqanıday: "... gúrriń mıńlap bóleklerge bólingen roman... insan táǵdiriniń payansız poemasınıan bir epizod, sonday waqıya hám hádiyseni tańlap aladı hám óziniń tar ramkasında súwretleydi", - dep durıs kórsetip ótedi. [3: 471]

Haqıyqatında da, gúrriń insan ómirindegi belgili bir waqıyanı bayanlap, oǵan hár qıylı ideyalardı jámlestiredi. Sheshimniń beriliwi tiykarında sol ideya anıqlasıp, oqıwshını oy júritiwge iytermeleydi.

Rus ádebiyatshı ilimpazı L.I.Timofeevtıń pikirinshe, gúrriń insan ómirindegi ayrıqsha bir waqıya tiykarına qurıladı, onda xarakter qalıplesken boladı, shıǵarma qaharmanları kóp bola bermeydi, olar bir waqıyaǵa qatnasadı. Sonıń ushın gúrrińniń kólemi úlken bolmaydı. Syujet tiykarında jatqan waqıya, álbette, ózine tán shiyelenisiw, kulminaciya hám sheshimge iye boladı- bulardıń barlıǵı insan ómirinde bir epizod ramkasında júz beredi. [6: 359]

Demek, gúrriń insan ómirindegi belgili bir problemalı waqıyanı qısqa waqıtqa sıydırıp, belgili sheshim tiykarında juwmaqlap hám birinshi betten bas qaharmanıń tilinen, sonday-aq, avtorlıq bayanlawlar menen beriletuǵın kishi epikalıq janlardıń biri.

Qaraqalpaq ádebiyatında gúrriń janrı XX ásirniń 30-jıllarında payda bolıp, tiykarınan, A.Begimov, N.Dáwqaraev, J.Aymurzaev, M.Dáribaevlardıń dóretiwshiliginde kózge taslandı. Sońınan T.Najimov, Ó.Xojaniyazov, Á.Tájimuratov, A.Áliev, S.Sáliev, Á.Atajanov h.t. basqalardıń dóretiwshiliginde kóplep ushırastı. Al, ǵárezsizlik dáwirine kelip gúrriń janrında qálem terbetip kiyatırǵan jazıwshılarımızdan G.Esemuratova, Ó.Ótewliev, A.Ábdiev, H.Ótemuratova, M.Tawmuratov, S.Jumaǵulov hám taǵı basqalardı atap ótiwge boladı.

Qaraqalpaq ádebiyattanıw iliminde gúrriń janrın izertlewde S.Bahadırova tabıslı júmıs alıp bardı. Ol óziniń "Gúrriń janrınıń geypara ózgeshelikleri"[2: 3] degen sın maqalasında "gúrriń- kishkene formadaǵı epikalıq janrdıń bir túri. Ol basqa janlardıń ishinde "sheberlik mektebi" dep tastıyıqlawı menen bir qatarda, ... "gúrriń turmıstıń bir kesindisin sóz etiwı de, turmıstıń bir neshe epizodların óz ishine qamtıwı da, qaharmanıń jalǵız úlgisin sóz etiwı de múmkin, onıń barlıq ómirin beriwı de, adam seziminiń bir qubılısın beriwı de, waqıya bir jón baslanıwı da, gúrrińniń kólemi bir bet

bolıwıda, al, povesttiń kólemi menen teń keliwi de múmkin”, - dep janrdıń qásiyetin túsindiredi.

Turmıstaǵı aktual máselelerdi, júz bergen jańa qubılıslardı waqtında súwretlep barıw, zaman talabına say temanı tańlaw qaraqalpaq gúrrińleriniń tiykarǵı ózegin belgileydi. Jazıwshılarımızdın házirgi kúngi jetiskenligi de sonda, olar kúndelikli turmıstaǵı aktual máselelerdi waqtında kóterip shıǵıp, waqıt hám zaman talabına juwap beriwge háreket etip atır.

Házirgi kúnniń aktual máselelerin kóterip shıǵıw Saylawbay Jumaǵulovtıń gúrrińleriniń ásirese yumorlıq gúrrińlerinde tiykarǵı máselelerden biri ekenligin aytıp ótkimiz keledi.

Jazıwshınıń qaysı yumorlıq gúrrińin alıp qaramayıq, onda turmısta ushırasatuǵın máseleler ekenligi, ondaǵı obrazlar bolsa jámiyetimizde ushırasatuǵın ayırım insandıń naǵız kelbeti ekenligin kóriwimizge boladı. Mısalı, jazıwshınıń “Qarız”, “Ǵamxorlıq”, “Ǵúbelek samsa” sıyaqlı ayırım gúrrińlerinde jámiyetimizde ushırasatuǵın insandıń obrazın dál bergen sıyaqlı kórinedi.

“Qarız” gúrrińi mısasında alıp qaraytuǵın bolsaq, onıń qaharmanı Sátilla bolıp, ol qońsılardan azan menen qarız sorap shıǵadı hám aqırında taba almaǵannan keyin hayalı oǵan qońsı-qobalarında adamgershilik degen qalmaǵan, úydegi puldan alǵanda bolmay ma? – dep aytıp saladı. Jazıwshı Sátilla hám onıń hayalınıń obrazın tómendegi qatarlarda sheber ashıp berilgen. Mısalı,

- Bermese, olar teris bersin. Bul kúnleri qońsı-qobalarda adamgershilik, bir-birewge járdem qolın sozıw degen qaldı. Bir jaqqa kóship ketip baratırǵan joqız, qońsısı ushın 100 manat berip turǵanda ne qıladı eken. Bilemen, sol qarız sorap shıqqan úylerińniń bárinde de mol-molaqay aqsha bar. Ǵarri, usı balalarımızdan ayamayıq. Úydegi puldan-aq ala qoyǵanda bolmay ma?

- Way-boy, hayal. Jańa jıynalıp 9 mıń bolıp tur edi. Alsaq ala qoyayıq, pay bası buzılıp ketetuǵın boldı aw! [5: 50]

Mine, bul alınǵan mısaldan-aq kórinip turıptı, óziniń pulı bola tura jáne adamlardan qarız sorap kún keshiretuǵın insanlar aramızda joq emes. Bunı jazıwshı yumorlıq sıpatta kórkem súwretlep bere alǵan.

Jáne bir gúrrińinde yaǵnıy “Ǵamxorlıq” gúrrińinde Sársen aǵa obrazı mısasında jámiyettegi ayırım insandıń minez-qulqı ashıp berilgen. Gúrrińniń ataması biykarǵa “Ǵamxorlıq” emes, gúrrińniń bas qaharmanı Sársen aǵa haqıyqatında da kúyew balasına ǵamxorlıq etip atırǵanday kórinedi. Qızı turmıstan ayrılǵan bolsa da Sársen aǵa kúyew balasınıń jumısındaǵı baslıǵına barıp, onıń aylıǵı kóbirek jerge ótkizip beriw soraydı,

usi kúyew balam qızım menen ajıralısıp ketken bolsa da táwir kóretuǵın kúyew balam edi, - dep sorap keledi. Baslıǵı Sársen aǵanıń bul iltimasına hayran qalǵan bolsa da, onıń bul sózin jerde qaldırmaydı. Bul kelip-ketiw eki-úsh retke shekem soziladı. Gúrriń aqırında onıń “Sársen sum” degen laqabı bar ekenligi baslıǵına túsindiredi. Mısalı,

- *Men bul adamdı bilemen. “Sársen sum” degen laqabı bar. Ol burińǵı kúyew balasına ǵamxorlıqtı qurı jasap júrgen joq, buniń astında bir sır jatır. Bolmasa, ol kisiniń de burińǵı kúyew balasın atarǵa oǵı, kórerge kózi joq. Ol ǵamxorlıqtı astırtın, óz qızı ushın islep atır. Sebebi, burińǵı kúyew balası bul jası úlkenniń qızına 50 procent aliment tóleydi. Onıń lawazımı úlkeyip, aylıǵı qansha kóbeygen sayın, qızına aliment sonsha kóbeyip barıp túsip turadı ǵoy. Endi bir nárseni túsindiń be?* [5: 14]

Juwmaqlap aytqanda, Saylawbay Jumaǵulov sońǵı jılları jazılǵan yumorlıq gúrrińleri arqalı aynalamızdaǵı júz berip atırǵan hár qıylı kemshiliklerdi satiralıq til menen emes, al yumorlıq kúlki menen “emlewge” háreket etip otır. Haqıyqatında da, jazıwshınıń ayırım yumorlıq gúrrińlerinde jan átirapımızda usınday insanlardıń bar ekenligi, onı kúndelikli turmısta kórip júrgenligimiz gúrriń oqıp otırıp kóz aldımızǵa keledi hám adamnıń júzinde biraz bolsa da kúlki juwıradı. Biz, bul maqalamızda S.Jumaǵulovtıń ayırım yumorlıq gúrrińleri haqqında aytıp óttik, onıń bunday mazmundaǵı gúrrińleri ele de kópshilikti quraydı.

Ádebiyatlar:

1. Ахметов С, Есенов Ж, Жәримбетов Қ. Әдебиаттануы атамаларының орысша-қарақалпақша түсіндірме сөзлігі. - Нөкіс, «Билим», 1994.
2. Бахадырова С. Гүрриң жанрының гейпара өзгешеликleri //ӨЗССР ИА ҚҚФ. Хабаршысы. 1970, №3.
3. Бобоев Т. Адабиётшунослик асослари. Тошкент, «Ўзбекистон», 2002.
4. Мәмбетов К. Әдебиат теориясы. Нөкіс. «Билим»,1995.
5. С.Жумағулов. Мениң ҳаялым жазыўшы. Нөкіс. «Арал» журналы редакциясы, 1992.
6. Тимофеев Л.И. Основы теории литературы. М., Просвещение, 1971.